

SHAXS RIVOJLANISHINING GENDER XUSUSIYATLARI

Shonazarova Sevara Anvar qizi

Pedagogika fakulteti, Urganch Davlat Universiteti, Xorazm, O'zbekiston.

Annotatsiya. Ushbu maqolada gender atamasi ta'rifi, gender psixologiyasi va bola rivojlanishidagi gender farqlar va gender farqlar bo'yicha olimlarning o'tkazgan tadqiqotlari natijalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: gender, gender psixologiyasi, jins, anatomic va fiziologik xususiyatlar, ong, differensiya, muloqotdagi farqlar.

Asosiy qism. Gender" atamasi 1968 yilda amerikalik psixolog olim Stoller tomonidan ilmiy iste'molga kiritilgan bo'lib, "jins" ma'nosini bildiradi. Jinsiy munosabatlar ilgari ham psixologiyada faol o'rganilgan bo'lsada, yangi atamaning paydo bo'lishi ijtimoiy fanlarda yangi oqimlarni yuzaga keltirdi.

"Gender" tushunchasi, avvalo, erkak va ayol, o'g'il va qiz bolalar munosabatlarining ijtimoiy-psixologik hamda pedagogik tomonlarini qamrab oladi.

Gender psixologiyasi — differensial psixologiyaning bo'limi bo'lib, insonning jamiyatdagi xatti-harakatlarining biologik jinsi, ijtimoiy jinsi (gender) va ularning munosabatlari bilan belgilanadigan modellarini o'rganadi. Ijtimoiy psixologiyaning gender tadqiqotlarida sotsializatsiya, xurofot, diskriminatsiya, ijtimoiy idrok va o'z-o'zini idrok etish, o'z-o'zini hurmat qilish, ijtimoiy normalar va rollarning paydo bo'lishi kabi hodisalar o'rganiladi^[1].

Bunda gender psixologiyasining predmetini va uning rivojlanish bosqichi aniqlash ancha qiyin vazifa, chunki psixologiyaning ushbu bo'limi hozirda shug'ullanadigan sohasi rivojlanishi yo'lidagi dastlabki qadamlar. Gender psixologiyasi — psixologiya fanining bir bo'limi bo'lib, ma'lum bir jins vakili sifatida jinslararo differensiya, stratifikatsiya va ierarxiya asosida shaxsiy xususiyatlarni shakllantirish va rivojlantirishni o'rganib boradi.

Gender psixologiyasi jins psixologiyasidan farqli o'laroq, erkaklar va ayollar o'rtasidagi psixologik munosabatlarning nafaqat psixologik xususiyatlardagi farqlarni o'rganadi, balki uning diqqat markazida, birinchi navbatda, erkaklar va ayollarning taqdiri, umuman olganda, shaxsiy rivojlanishning jinslararo differensiya, stratifikatsiya va ierarxiyaning ta'siri natijasida yuzaga keladigan hodisa va jarayonlarni o'rganadi^[2].

Gender psixologiyasining tuzilishida quyidagi bo'limlar ajralib turadi:

- gender farqlari psixologiyasi;
- gender sotsializatsiyasi;
- shaxsning gender xususiyatlari;
- gender munosabatlari psixologiyasi.

Gender psixologiyasida bir nechta asosiy yo'nalishlar mavjud:

Erkaklar va ayollarni taqqoslash psixologiyasi — bu erkaklar va ayollarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, jinslarning o'ziga xosligini aniqlash.

Ayol psixologiyasi — bu ayolning ruhiy holatining xususiyatlarini, ya'ni erkaklarda yo'q ayol fiziologiyasini o'rganishdir.

Erkak psixologiyasi — bu erkaklar fiziologiyasi bilan bogʻliq boʻlgan erkakning ruhiy holatining ayollarda mavjud boʻlmagan xususiyatlarini oʻrganishdir.

Gender sotsializatsiyasi — gender identifikatsiyasining shakllanishi va gender rollarining rivojlanishini oʻrganish.

Gender munosabatlari psixologiyasi jinslar oʻrtasidagi va bir jinsdagi munosabatlarni oʻrganadi.

Yetakchilikning gender psixologiyasi — erkak liderlar va ayol liderlar oʻrtasidagi farqlarni, shuningdek, hukmronlik va boʻysunish munosabatlarini oʻrganish.

Sportdagi gender psixologiyasi sport psixologiyasining bir sohasi boʻlib, sport faoliyatidagi xususiyatlar va farqlarni sportchi yoki jamoaning jinsi va gender bilan bogʻliq holda oʻrganadi.

Gender rivojlanishi va tarbiyasi shaxsning axloqiy shakllanishi sifatida qaraladi. U jinslarning anatomik va fiziologik xususiyatlarini, ularning hayotdagi ijtimoiy rollarini tushunishga qodir boʻlgan oʻgʻil va qizning yaxlit shaxsiyatini shakllantirishga qaratilgan. Bilimning etishmasligi va bolalar bilan muomala qila olmaslik, shuningdek, bolalar tajribasining oʻziga xos xususiyatlarini notoʻgʻri tushunish koʻpincha kattalar beixtiyor bolalarga ruhiy shikast etkazishiga, deformatsiyalanishiga yoki sekinlashishiga, shu bilan birga asosiy harakatlarning rivojlanishiga va buzilishlariga olib keladi.

Bolalar gender stereotiplarini maktabgacha yoshda oʻrganadilar va ularning tushunchasi inson hayoti davomida oʻsib boradi. Shunday qilib, gender rivojlanishi va taʼlim, sotsializatsiya uchun eng muhim va muhim davr maktabgacha yoshdir. Shuning uchun maktabgacha taʼlim muassasasida va oilada tarbiya va taʼlim jarayonini toʻgʻri tashkil etish zarur, bu esa shaxslararo munosabatlarni tushunish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga yordam beradi.

Boshlangʻich maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda qizlar va oʻgʻil bolalar oʻrtasida juda koʻp gender farqlari mavjudligini hisobga olish kerak. Bunday farqlarning mavjudligi empirik tadqiqotlarda V.V. tomonidan aniqlangan va tasdiqlangan. Abramenkova, V.E. Kogan, A.V. Libina, I.I. Lunin va boshqalar:

Fiziologik farqlar, bu oʻgʻil bolalarning harakatlarga koʻproq qiziqish bildirishi, yaxshi natijaga intilishi, kattalarga koʻproq taqlid qilishidir. Ular qoʻrquvni tezroq yengadilar, koʻproq epchillik va jasorat koʻrsatadilar, materialni murakkablashtiradilar, mushaklarning kuchini talab qiladigan mashqlarni yaxshi koʻradilar. Ular tez, oʻtkir harakatlar va raqobat elementlariga jalb qilinadi. Qizlar esa vosita mahoratini sekinroq oʻzlashtiradilar, lekin shu bilan birga ularning harakatlari ritmikroq, aniq va ifodali boʻladi. Intellektual sohaning rivojlanishidagi farqlar: qizlar oʻgʻil bolalardan koʻra vizual va eshitish orqali taqdim etilgan materialni (soʻzlar, jumlar, hikoyalar) eslab qolishda yaxshiroq. Ular soʻz birikmalarining boyligida ustunlikka ega; oʻgʻil bolalar koʻproq beqaror eʼtiborga ega, ular uzoqroq inklyuziya davriga ega. Qizlarda selektiv barqarorlik, diqqat hajmi va oʻzboshimchalik darajasi yuqori. Bundan tashqari, qizlar uchun

ma'lumotlarning hissiy ranglanishi muhim ahamiyatga ega, bu e'tiborni kuchaytirishga ta'sir qiladi;

Intellectual sohada o'g'il bolalar vizual-fazoviy qobiliyatlarning jiddiyligini, qizlar esa og'zaki (nutq) qobiliyatlariga ega; qizlar lug'at boyligi, nutq faolligi va nutq ravshanligining o'sish sur'ati bo'yicha o'g'il bolalardan oldinda bo'ladi, ular o'g'il bolalarga qaraganda ertaroq gap ishlata boshlaydi, o'g'il bolalar nutqida esa ish-harakatni bildiruvchi so'zlar (fe'l, kesim) ustunlik qiladi; O'g'il bolalarning samarali intellektual faoliyati asosan energiya zaxirasini sarflash, intellektual muammolarni hal qilishning "shartli kuch" usulini qo'llash orqali ta'minlanadi, qizlar esa shunga o'xshash vazifalarni tubdan farq qiluvchi mexanizmlar, ya'ni o'zini-o'zi deb ataladigan mexanizmlar asosida bajaradilar. tartibga solish jarayonlarini taklif qilingan vazifalarning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirishdan iborat bo'lgan tashkilot.

Muloqotdagi farqlar. O'g'il bolalar bir jinsdagi (3-5 yosh) tengdoshlari bilan suhbatda faolroq bo'lishadi, ularning muloqoti ko'pincha raqobatbardoshdir. Qizlar onasi bilan muloqot qilishda faolroq. A.L.ning so'zlariga ko'ra. Sirotiyuk, kattalarning munosabatiga ta'sir qiladi, ular o'g'il bolalarga murojaat qilishda ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalardan foydalanadilar va qizlar bilan suhbatlashganda shahvoniy so'zlar ishlatiladi. Hissiy sohaning rivojlanishidagi farqlar: o'g'il bolalar va qizlarda hissiy reaksiyalarning zo'ravonligi vaqtga qarab o'zgarib turadi: o'g'il bolalar hissiy omilga qisqa vaqt ichida, lekin yorqin va tanlab reaksiyaga kirishadilar, keyin esa ularning miyasi ta'sirlarga javob berishni to'xtatadi va ular samarali faoliyatga o'tadilar, qizlar esa aksincha, takroriy ta'sir qilish bilan kuchayadigan kuchli hissiy reaksiyani bering; eng muhim gender farqlaridan biri bu o'g'il bolalarning qizlarga nisbatan ko'proq tajovuzkorligidir (o'g'il bolalarda tajovuzkorlikning ustunligi nafaqat tug'ma xususiyatlar bilan, balki o'g'il bolalar va qizlarning turli xil ijtimoiy ma'qullangan xatti-harakatlari bilan izohlanadi: qizlarda tajovuzkor reaksiyalar hisobga olinadi. o'z jinsiga mos kelmaydigan, qoralangan va taqiqlangan, kattalar o'g'il bolalarning tajovuzkor reaksiyalariga ko'proq kamtarlik bilan munosabatda bo'lishadi, ularni kuch, faollik va o'zlarini himoya qilish qobiliyatining namoyon bo'lishi deb bilishadi); qizlarda, o'g'il bolalarga qaraganda yorqinroq, qo'rquvga moyillik namoyon bo'ladi (qo'rquv soni ko'proq); qaramlik, uyatchanlik, qo'rquqlik va xavotirlik qizlarda ko'proq uchraydi, ammo bu bilan birga o'g'il bolalar qizlarga qaraganda yaqinlaridan ajralish ehtimoli ko'proq, ular ko'pincha tashlab ketish hissi tufayli hissiy stressni boshdan kechirishadi. Qiziqishlar va imtiyozlardagi farqlar, bu ayniqsa bolalarning o'yin faoliyatida yaqqol namoyon bo'ladi. Xorijiy va mahalliy tadqiqotchilarning (S. Brodi, V. Xartup va boshqalar) asarlarida ko'rsatilgandek, maktabgacha yoshdagi davrda rolli o'yinlardagi eng muhim farqlar eng muhim: mavzuda, o'yinlarning mazmunida, afzal o'yin uchastkalari, rollar, o'yinchoqlar. O'g'il bolalar ko'proq qahramonlik, harbiy-sarguzasht mavzuidagi o'yinlarga, shuningdek, qurilish va konstruktiv o'yinlarga qiziqishadi. Qizlar oila va maishiy mavzulardagi o'yinlarga jalb qilinadi ("Uy", "Qizlar-onalar"). T.A. Repinaning ta'kidlashicha,

o'yin faoliyatidagi farqlar o'yindagi sheriklar kabi bir jinsdagi tengdoshlarning afzal ko'rishida ham namoyon bo'ladi va T.V. Antonova o'yinlarda qizlar ko'proq o'yindagi sheriklariga, o'g'il bolalar esa o'yinning o'ziga ko'proq e'tibor qaratishlarini aniqladi. O.V. Dybina o'g'il va qizlarning ob'ektiv dunyoda yo'nalishidagi farqlarni qayd etib, atrofdagi voqelikning turli jihatlariga qiziqish bildiradi.

O'g'il bolalarni texnologiya, narsalar, narsalar dunyosi, qizlarni esa odamlarning munosabatlari, uy-ro'zg'or buyumlari jalb qiladi. Bu yoshda bolalar o'zlarining gender xususiyatlarini aniq ajratib turadilar va tan oladilar: men o'g'ilman, men qizman. Maktabgacha yoshdagi bolaning jinsi quyidagilarni o'z ichiga oladi: tashqi ko'rinish; "Men tasviri" (vaqt bo'yicha - hozirgi va kelajakda); inshootlar (jamiyat, o'z); rollar (jamiyat, o'z). Hayotning to'rtinchi yilidagi bolalarning gender ongining mazmuni hali ham juda cheklangan, ammo bolalarni tarbiyalash jarayoniga ularning gender xususiyatlarini hisobga olgan holda texnologiyalarni kiritish allaqachon etarli, chunki ular qadriyatlarni, qiziqishlarni olish uchun ichki motivatsiyaga ega. va ularning jinsiga mos keladigan xatti-harakatlar. Shu sababli, o'g'il va qiz bolalarni birgalikda tarbiyalashda ular o'rtasidagi tarqoqlikni bartaraf etish va bolalar birgalikda harakat qilishlari mumkin bo'lgan qo'shma o'yinlarni tashkil etish juda muhim pedagogik vazifadir, lekin gender xususiyatlariga muvofiq: ya'ni. o'g'il bolalar erkak rolini, qizlar esa ayol rolini o'ynashi kerak.

Xulosa. Shaxs rivojlanishida uning psixologik xususiyatlariga, rivojlanayotgan sharoitiga va gender farqlariga alohida e'tibor qaratish lozim. Kuzatishlar jarayonida shu narsa ma'lum bo'ldi-ki, odamdagi tug'ma, irsiy mexanizmlari uning psixik rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi-yu, biroq uning mazmunini ham, shaxsiy fazilatlarini ham belgilab bera olmaydi. Ta'kidlash zarurki, muhit ham bola psixikasini rivojlantirishda muayyan rol o'ynaydi. Bundan tashqari bola rivojlanishida gender farqlar ham katta ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ergash G'oziyev - "Ontogenez psixologiyasi". Toshkent 2010
2. Z.T.Nishanova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova - "Rivojlanish psixologiyasi.Pedagogik psixologiya". T-2018
3. Sh.A.Do'stmuhammedova, Z.T.Nishanova, S.X.Jalilova, Sh.K..Karimova,
4. Sh.T.Alimboyeva - "Yosh davrlari va pedogogim psixologiya". T-2013
5. A.K.Shamshetova, R.N.Meliboyeva, X.E.Usmanova, I.O. Xaydarov -
6. "Umumiy psixologiya". T-2018
7. Z.Nishanova, D.Qarshiyeva, N.Atabayeva, Z.Qurbonova- "Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya" T-2013
8. A.V. Petrovskiy- "Umumiy psixologiya"
9. Nodira Egamberdiyeva - "Ijtimoiy pedagogika" T-2009
10. S.X.Jalilova, N.A.G'ayiboyeva - " Umumiy psixodiagnostika" T-2018
11. Davletshin M.G. va boshqalar. qobiliyat va uning diagnostikasi. - T.:O'qituvchi, 1997.

12. Bazarov, O. O., & Kholdarov, S. (2016). SOCIAL IMPACTS FROM THE FORMER SOVIET NATIONAL GOVERNMENT POLICY. Ученый XXI века, (4-2), 11-13.
13. Базаров, О. О. (2017). Soviet's economic politics and the problems of development of village economics in Uzbekistan (XX century 80 years an example of Fergana valley). Научная дискуссия: вопросы социологии, политологии, философии, истории, (5), 98-103.
14. Бозоров, О. О. (2013). Актуальные вопросы исследования межнациональных отношений в Узбекистане (на примере Ферганских событий 1989 года). ББК 72 С56, 94.
15. Bozorov, O. O. (2022). Implementation of the National Policy of the Former Soviet State in the Ferghana Valley. Web of Scholars: Multidimensional Research Journal, 1(8), 59-62.
16. Bozorov, O. O. (2022). Deportation of Meskheta Turkish People: Its Causes and Consequences. AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT, 1(2), 87-89.
17. Odilovich, B. O. (2018). Actual Issues of Interethnic Relations in Uzbekistan (on the example of the late of 1980s and the early of 1990s of the XX century). ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 7(7), 22-28.
18. Bozorov, O. O. (2021). Measures to Stabilize National Policy and Relations in Uzbekistan (On the Example of 1989-1997). European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 12, 307-311.
19. Бозоров, О. (2022). Sovet davlatining deportasiya siyosati va uning oqibatlari (mesxyeti turk xalqi misolida). Взгляд в прошлое, 5(1).
20. Rustamovna, N. A. (2022). RELIGIOUS XENOPHOBIA AND EXTREMISM THREATS OF THE XXI CENTURY. INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS, 1(12), 39-42.
21. Rustamovna, N. A. (2022). Religious Xenophobia In The Era Of Globalization And The Peculiarities Of Its Manifestation. Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences, 14, 69-74.
22. Umarov, B. (2018). Psychological problems of prevention of extremism and terrorism among young people. The Light of Islam, 2018(1), 23.
23. Юсупова, Д. (2021). Изложение немецких праздников и традиций в учебниках. Общество и инновации, 2(4/S), 88-92.
24. Uktamaliqizi, Y. D. (2021). The usage of ethnographic terms in literary speech. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(2), 855-857.